

Dr TEUFIK MUFTIĆ

O ANTONIMIJI U ARAPSKOJ LEKSICI

Uvod

Antonimija je jedna od osnovnih semantičkih pojava u svakom jeziku. Po C. Abelu, ona je štaviše »temeljni zakon mišljenja i jezika čovječanstva«¹. Pod tim se pojmom u lingvistici obično podrazumijeva javljanje međusobno suprotnih značenja kod dviju (ili više) zasebnih riječi (ili izraza). Međutim, kao poseban slučaj polisemije, postoji i pojava da se jedna te ista riječ upotrebljava u dva potpuno oprečna značenja. Govoreći upravo o takvim riječima Abel najviše navodi primjere iz staroegipatskog jezika, a onda i iz raznih indoevropskih jezika. Tako on, npr., navodi i našu riječ »kraj« koja znači: äusserstes und nächstes². Uzmimo još jedan primjer iz našeg jezika: »stati« može značiti: zaustaviti se, ali i suprotno tome: početi. Pojavu ovakvih riječi susrećemo dakle u mnogim jezicima. Ona je bila zapažena i od strane klasičnih arapskih gramatičara, a poznata je pod terminom »*taḍādd*«, a takve riječi zovu se: *aḍḍād*, prema jednini »*ḍidd*«, koja prvobitno znači: suprotnost, oprečnost, ali joj je u arapskoj leksikologiji suženo značenje te obilježava riječ koja ima istodobno po dva antonimna značenja³. U ovom radu prvenstveno ćemo se baviti ovakvim riječima, ali ćemo govoriti i o drugim slučajevima javljanja antonimije u arapskom jeziku, pa bilo to kod poje-

¹ C. Abel, *Über Wechselbeziehungen der ägyptischen, indoeuropäischen und semitischen Etymologie*, Erster Theil, Leipzig 1889, str. 23. Objasnjavajući pojavu suprotnosti značenja (Gegensinn) čime se bavi u prvom poglavlju gornjega rada, Abel između ostalog kaže: »Wo etwas ist, sagt Köstlin in seiner Darstellung des Hegel'schen Systems, »da ist auch sein Gegensatz. Setzen wir ein Ding, so müssen wir sofort noch andere Dinge neben ihm setzen. Nehmen wir was wir irgend wollen, Sein und Nichtsein, Dieses und Jenes, Eins und Vieles, Endlichkeit und Unendlichkeit, Licht und Finsterniss, Le-

ben und Sterben u. s. w., überall ruft das eine das andere hervor. Jedes hat an oder neben sich sein Gegentheil. Das festeste Band, das es zwischen zwei Dingen giebt, ist dieses, dass sie einen logischen Gegensatz zu einander bilden« (n. d. str. 13—14).

² Abel, *ibid.*, str. 22.

³ O pojavi *taḍādd*, ranijim arapskim autorima koji su se njome bavili, te mnogobrojne primjere za to vidjeti njoj posvećeno poglavlje u djelu: *Al-Muzhir fi ulūmi-l-luġa wa anwā'i-hā* od *Al-Suyūṭīja*, Miṣr 1325/1909, sv. I, str. 228—238.

dinih riječi, dakle na području čisto semantičkom, bilo kod dviju riječi (ili izraza) međusobno suprotnih značenja, dakle na području semantičko-sintatičkom, ali ćemo se ipak ograničiti samo na leksiku ne ulazeći u sintaksu rečenice.

Prije nego što pređemo na razmatranje slučajeva javljanja antonimije u arapskom jeziku, zadržaćemo se na samom pojmu suprotnosti⁴.

Govoreći o najvišim pojmovima (ili kategorijama), Petronijević navodi da je jedan od njih »odnos«. Osnovni pak tipovi odnosa poređenja psihičkih kvaliteta, po njemu su ovih šest: identitet, jednakost, sličnost, različenost, suprotnost i disparatnost⁵.

U vezi s temom našega rada nas će zanimati samo tri posljednja tipa tih odnosa. Po Petronijeviću »različnost« je razlika koja je bliža suprotnosti nego jednakosti. Dva kvaliteta su različna međusobno kada nisu ni potpuno jednaka ni potpuno različna. Naprotiv, oni su međusobno »suprotni« kada su kao specifični kvaliteti potpuno različni jedan od drugog, ali su generički slični tj. oni se mogu smatrati posebnim vrstama jednog te istog općenitijeg višeg pojma. Tako bi, npr., bijelo i crno bili suprotni, a bijelo i slatko »disparatni« kvaliteti⁶.

Petronijević dalje ističe da suprotnosti psihičkih kvaliteta odgovara suprotnost među logičkim pojmovima i naziva se »pozitivno-kontradiktorna« ili samo »kontrarna«.

Međutim, postoji između pojmova i suprotnost koje nema među psihičkim kvalitetima, a naziva se »negativno-kontradiktorna« ili samo »kontradiktorna«. Tako, npr., ako jedan pojam označimo sa A (npr. bijelo), njemu kontradiktoran biće non-A (tj. sve što nije bijelo). Kod ove negativne suprotnosti Petronijević razlikuje još dvije specijalne vrste: 1) parcijalnu kontradiktornu suprotnost (npr. pod »ne-bijelim« mogle bi se shvatiti razne nijanse sivog i crno) i 2) privativnu kontradiktornu suprotnost (npr. pod »ne-bijelim« moglo bi se razumjeti prosto odsustvo bijelog tj. ništa od bijelog)⁷.

Primjere za te razne vrste suprotnosti naći ćemo i u arapskom jeziku, a osim toga, pri ispitivanju antonimije u njemu u obzir će doći, pored odnosa suprotnosti, i bliski mu odnosi različenosti na jednoj i disparatnosti na drugoj strani. To sve zato što nasuprot strogom i preciznom razlikovanju pojmova u logici, u jeziku se značenja ne mogu tako jasno odvojiti jedna od drugih zbog njihove česte nepreciznosti, nejasnosti i promjenljivosti. Ovo posljednje je opet odraz nepostojanja oštarih granica i nestalnosti svega postojećeg u svijetu stvarnosti te posljedica i specifičnog ustrojstva naše svijesti odnosno raznih mogućnosti i načina našega saznanja i osjećanja.

⁴ Pri tom smo se držali djela: Dr. Branislav Petronijević, *Osnovi logike*, Beograd 1932.

⁵ Vidi: Petronijević, op. cit. str. 47—48.

⁶ Uporedi: Petronijević, *ibid.*, str. 48.

⁷ O svemu gornjem uporedi: Petronijević, *ibid.*, str. 50—51.

Semantičko izražavanje antonimije

Pojava »*taḏādd*« i srodno

Ovdje ćemo govoriti o svim onim slučajevima kada se pojedina riječ može za stalno ili pak samo povremeno upotrebljavati u dva međusobno suprotna značenja. Prvo ćemo razmatrati pojavu »*taḏādd*« kao, možda, najkarakterističniji od tih slučajeva u arapskom jeziku.

Toj su pojavi posvećivali pažnju i mnogi klasični arapski gramatičari kao što su Al-Aṣma'ī, Al-Siġistānī, Ibnu-l-Sikkīt, Quṭrub, Ibnu-l-Anbārī i dr., ali i noviji arapski autori od kojih ćemo neke kasnije spomenuti. I evropski su se arabisti dosta bavili pojavom »*taḏādd*« proučavajući je i izdajući o njoj djela koja su pisali gore spomenuti i drugi arapski gramatičari. To su bili: Friedrich Giese, A. Haffner, Th. M. Redslob, Theodor Nöldeke, Hans Kofler i dr.⁸

Postoji izvjesno neslaganje među istraživačima u pogledu pojma termina »*ḏidd*« i »*taḏādd*«, a usljed toga i u pogledu broja ovakvih riječi u arapskom književnom jeziku. Vidjeli smo (po Abelu) da ovu pojavu javljanja suprotnih značenja uz istu riječ nalazimo u raznim jezicima, dok je Ćirġi Zaidān⁹ smatra karakteristikom arapskog jezika s obzirom na to da se ona po njemu javlja u velikoj mjeri, jer on tvrdi, vjerojatno na osnovu Ibnu-l-Anbārīja, da ih ima više stotina (tačnije rečeno nešto preko 400). Međutim, kako ističe Th. Nöldeke¹⁰, arapski gramatičari su i suviše raširili pojam termina »*ḏidd*«. Savremeni arapski jezičar dr. Ibrāhīm Anīs ide još dalje u sužavanju toga pojma i smatra da po strogom naučnom kriteriju u arapskom književnom jeziku postoji ustvari samo oko 20 pravih »*ḏidd*« riječi¹¹.

Nöldeke nabraja više, naime kojih 80 takvih riječi¹², ali prije toga navodi slučajeve za koje smatra da ne spadaju u ovu grupu. Evo tih njegovih najvažnijih slučajeva, koje neki autori ubrajaju u »*ḏidd*« riječi.

Riječi kao *salf* (= velika odn. mala kožna torba) ili *qalt* (= velika odn. mala jama s vodom) i sl. ne spadaju u »*ḏidd*«. Po istoj logici ogroman broj riječi mogao bi se upotrebljavati na isti način.

Neke riječi su pogrešno shvaćene te upotrebjene u smislu suprotnom onom koji je jedino ispravan. Tako, npr., *mu'bil* = Laub

⁸ Vidjeti npr. radove: Friedrich Giese, *Untersuchungen über die 'Addād auf Grund von Stellen in altarabischen Dichtern*, Berlin 1894; *Drei arabische Quellenwerke über die 'Addād. Mit Beiträgen von P. A. Salhani und einem spätarabischen Anhang* herausgegeben von A. Haffner, Beirut 1913; Th. M. Redslob, *Die arabischen Wörter mit entgegengesetzten Bedeutungen. Nebst einem Textstück aus Abū Bakr Ibn al-Anbārī's Kitāb al-addād*. Göttingen 1883; *Das Kitāb al-addād von Abū 'Alī Quṭrub ibn al-Mustanīr*.

Herausgegeben und mit erklärenden Anmerkungen versehen. *Islamica V* (1933), str. 241—284, 385—461 i 493—544 itd.

⁹ Vidi G. Zaidān, *Kitābu ta'rīḫi ādābi-l-luġati-l-'arabiya*, I, Al-Qāhira 1912, str. 47.

¹⁰ Vidjeti Theodor Nöldeke, *Neue Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft*. Strassburg 1910, str. 67.

¹¹ Uporediti Dr. Ibrāhīm Anīs, *Fī-l-lahaġāti-l-'arabiya*. Al-Qāhira 1952, str. 203.

¹² Njegove primjere vidjeti: Nöldeke, *op. cit.* str. 73—101.

abwerfend (treibend); *ḥabat* (iz *Qur'āna*) = erlischt mj. lodert; 'as'asa = ankommen, a po drugim = weggehen, itd.

I pisarska (prepisivačka) greška izgleda da je nekad prouzročila to da poneka riječ dobije i suprotno značenje, a koje ustvani pripada drugoj riječi sličnoga oblika kao npr. العابر (*al-gābir*) mj. pravilnog العابر (*al-ābir* = vergangen) i غبر (*gābara*) mj. عبر ('*abara*); tako i زبي (*zuban* = Fallgrube), ali ne znači i »Hügel«, koje značenje pripada riječi ربي (*ruban*) i tome slično.

Kao *addād* riječi otpadaju i slučajevi u kojima suprotnost značenja ne leži u samoj riječi, nego ona zavisi od sintaktičke konstrukcije u kojoj se javlja dotična riječ kao npr. *raġiba ilā* nasuprot *raġiba 'an* i sl.

Iako suprotnost značenja nekih *addād* riječi počiva na staroj dijalektalnoj upotrebi, ovdje se ne mogu ubrojati slučajevi kada se u novijim dijalektima kod pojedinih riječi javljaju nova značenja suprotna onim u književnom jeziku kod tih istih riječi.

Isto tako kao *addād* ne mogu se smatrati ni slučajevi kada se stanje ili djelovanje pripisuje predmetu koji to na drugom izvršava kao što je u primjerima: حَكْفِي جَسَدِي - مَعِيْشَةٌ رَاضِيَةٌ - سَبِيلٌ مُخَافٌ slično.

Nöldeke nadalje ne smatra za *addād* riječi ni oblike izvedene bilo iz istog korijena (npr. 'atā = nehmen, a'tā = geben), bilo iz dviju varijanti istoga korijena (npr. iz korijena *rum* = sich erheben, losgehen auf itd. prema korijenu *rym* = aufhören). Slično tome tu se ne može ubrojati ni upotreba pridjevskog oblika *fa'il* ili nekih participa kao npr. *muzdād*, *murtadd* i sl. koji imaju isti oblik za aktivno i pasivno značenje ili npr. upotreba oblika *ifta'ala* u tranzitivnom i intranzitivnom smislu i tome slično.

Konačno, i riječi kao *zanna*, *za'ama* (= sigurno ili nesigurno znati) ili *hāfā*, *raġā* (= bojati se, nadati se) nisu prave *addād* riječi zbog bliskosti svojih značenja¹³.

Kao jedan od uzroka pojave *taḍādd* Nöldeke smatra i tu okolnost što arapski jezik nema specijalnih formi za denominativne glagole, pa se zato isti glagolski oblici upotrebljavaju za razne glagolske radnje, ali ujedno i za značenja genealoški vezana za pojedine imenske oblike izvedene iz istoga korijena (kao što je npr. *ahġara* = unpassende Reden führen, izvedeno iz *huġr*, ali taj isti glagol znači također: am Mittag sein, koje značenje proizlazi iz riječi *hāġirat*)¹⁴.

Koji su dublji, unutarnji razlozi da je moglo dolaziti do ove pojave? Jedan od uzroka za to nalazi se u samom načinu mišljenja. Usljed prirodene sklonosti ljudskog duha da spontano asociira međusobno suprotne pojmove došlo je ponekad i u jeziku do toga da se za takva dva antonimna pojma počne upotrebljavati samo jedna riječ

¹³ Sve gornje slučajeve, koje po Nöldeku ne treba smatrati pravima 'addād riječima, vidjeti u njega *ibid.*,

str. 68—71.

¹⁴ O tome uporediti Nöldeke, *ibid.*, str. 72.

stim da kontekst određuje u konkretnom slučaju za koji je od ta dva suprotna pojma trenutno vezana dotična riječ.

O postanku pojave *taḏādd* na jednom mjestu se slično izražava i dr. I. Anīs¹⁵. Po njemu, budući da je odnos suprotnosti između značenja riječi jedan od najbližih našem umu, prirodno je što se događa da jedna te ista riječ može nekad da se upotrebljava u dva međusobno suprotna značenja. Do takve upotrebe neke riječi moglo je doći tako da su mlade generacije prvobitno njeno značenje krivo shvatile i uzele u suprotnom smislu, pa se ta nova upotreba prenijela i na druge jezične sredine (kao npr. riječ *hāḡid* u značenju *nā'im* = koji spava ili *sāhir* = koji bdije). Iz lokalne sredine novo suprotno značenje moglo je nekada prodrijeti i u književni jezik.

Po mišljenju dr. Anīsa postoje i neki drugi činioci koji su mogli pogodovati stvaranju *addād* riječi. Prvo, tu dolazi u obzir izvjestan strah od upotrebe riječi neprijatnog, negativnog značenja (ta pojava arapski se naziva *taṭayyur*). Usljed toga se događa da se neke riječi s prvobitno pozitivnim značenjem počnu upotrebljavati u suprotnom, negativnom smislu. Tako, npr., riječ *hāfil* znači kamila s malo mlijeka, a prvobitno je to označavalo devu koja ima mlijeka u izobilju; riječ *maulan* može značiti »sluga«, ali i suprotno tome »gospodar« itd.¹⁶

Kao drugi način nastajanja antonimije kod pojedinih riječi dr. Anīs ističe i ironiju (*tahakkum*). Slično prethodnom slučaju riječ se može upotrijebiti u negativnom smislu, suprotno njenom prvobitnom, pozitivnom značenju. Međutim, postoji ta razlika što je u ovom slučaju namjera drugačija, jer se dotičnom riječi želi nekoga ili nešto izvrgnuti ruglu upravo u suprotnom smislu nego što obično znači dotična riječ kao, npr., kada nekome ko je *maḡnūn* (lud) kažemo da je *āqil* (pаметan) i tome slično¹⁷.

Kao treći slučaj koji pruža mogućnost postanka *addād* riječi dr. Anīs navodi nejasnost i općenitost značenja izvjesnih riječi usljed čega može nekada doći i do toga da se uz staro javi novo, njemu suprotno značenje. Po njemu je, npr., vjerojatno da je riječ *al-sudfat* najprije označavala polutamu i sl., a zatim *al-ḡulmat* (= tmina) ili *al-ḡaw'* (= svjetlost); riječ *al-ṣarīm* upotrebljava se u značenjima: *al-lail* (= noć) ili *al-nahār* (= dan) što je valjda nastalo u vezi s prvobitnim značenjem korijena gore navedene riječi kako to vidimo, npr., u glagolu *inṣarama* = odvajati se (noć od dana ili obratno)¹⁸.

Ovdje bismo možda mogli spomenuti i figuru eufemizama. To je slično onom prvom slučaju koji navodi dr. Anīs. Riječi prvobitno u afektivnom pogledu neutralnog ili pak manje-više pozitivnog značenja upotrebljavaju se u svrhu ublažavanja neprijatnosti određenog saopćenja i sl. namjesto riječi negativnog, neprijatnog značenja za sagovornika. Tako, npr., kada, govoreći o smrti neke osobe, kažemo *sāfara* i sl. što doslovno znači »otputovao je« namjesto da direktno

¹⁵ Uporediti Anīs, op. cit., str. 196.

¹⁷ O »*tahakkumu*« vidi Anīs, ibid., str. 197.

¹⁶ O »*taṭayyuru*« vidi Anīs, ibid., str. 196—197.

¹⁸ Vidjeti o tome: Anīs, ibid., str. 199—203.

izrazimo tu ideju odgovarajućom riječi za nju tj. *māta* (= umro je) i tome slično.

Samo između slučajeva navedenih kod pojava *taṭayyura* i eufemizma na jednoj strani i ironije na drugoj, postoji i ta razlika što kod prvih upotreba može da se ustali uz određenu riječ, ali se ti slučajevi relativno rjeđe javljaju. Kod ironije pak upotreba je povremena, dotične riječi se daleko više upotrebljavaju u svom prvobitnom, pozitivnom značenju. Uz to svaka takva riječ, dakle vrlo mnogo riječi uopće, može se upotrijebiti po potrebi, kad god se to zaželi, u tom novom negativnom smislu oprečnom onom prvobitnom.

Muṭannā

Dosada smo sve govorili o slučajevima kada su antonimna značenja vezana za jednu te istu pojedinu riječ, ali dvojnost njenog značenja je čisto semantičke naravi. Međutim, u arapskom jeziku postoji slučaj da i sam oblik riječi, pa makar i indirektno, ukazuje na dvojnost njenih značenja odn. u izvjesnim slučajevima i na njihovu antonimiju. To su naime, određeni dualni oblici (*muṭannā*) od kojih će nas ovdje zanimati samo oni koji pokazuju dva međusobno suprotna značenja. Navešćemo neke primjere za to prema *Al-muṣṣhiru* gdje se navode mnogobrojni primjeri prema ranijim arapskim gramatičarima. Idući redom kako su tu navedeni evo takvih slučajeva: u značenju »dan i noć« javljaju se duali: - الموان - الاجدان - الجديان Ova posljednja riječ (العصران) znači takođe: »jutro i veče« koje značenje imaju i slijedeće riječi: - الصرعان - الردفان - الفتيان Dalje ovdje spadaju i ovi duali: الحافقان (= istok i zapad), zatim الصدمتان (= 2 suprotne strane čela), a za to značenje služe i riječi: المعصمتان - الضفيران - الجينان Na istoj strani je i riječ: الضريبان (= 2 suprotne strane doline) što označavaju i riječi: اللديان و الضفتان , a ovo zadnje znači i »strane vrâta«. Zatim imamo: الثريان (= voda iz neba i zemlje), a taj dual znači takođe: krzno i dlake po tijelu odnosno naopako obučena odjeća i tijelo. Na idućoj strani dolaze duali: الضرتان (= 2 mlinska kamena), المورتان (= istok i zapad) itd.¹⁹

Upotreba ovakvih dvojina česta je za razne dvojne dijelove tijela koji leže jedan nasuprot drugom, kao i inače, a nekada se za njih upotrijebi i oblik množine i pored toga što se radi samo o dva

¹⁹ Gornje primjere te uopće o ovakvim dualima vidjeti tome posvećeno poglavlje u *Al-Suyūṭija*, op. cit., II, str. 114—121 i 121—125 ili djelo: *Kitābu-l-muṭannā* od Abū-l-Ṭīb Abdu-l-Wāḥid b. Ali al-Lu-

ḡawī al-Ḥalabī u izdanju 'Izzu-l-dīn al-Tanūḥija u: *Maḡallatu-l-Maḡma'i-l-ilmī al-ʿarabī*, Dimašq 1380/1960, sv. XXXV, dio 3, str. 421—465 i dio 4, str. 609—646.

dijela. Evo nekoliko primjera za to: عظيم المناكب (= krupnih ramena), غليظ الحواجب (= debelih obrva), شديد المرافق (= jakih laktova), ضخ المناخر (= velikih nozdrva) i sl. Tako se isto plurali upotrebljavaju da obilježe neke lokalitete i njihovu okolinu kao što je u primjerima: العرصات - مجيرات - المفارق - المناصيع i dr.²⁰.

Sintaktičko izražavanje antonimije

Ovdje ćemo razmotriti uglavnom samo leksičke sintagme tj. slučajeve od najmanje dvije riječi od kojih jedna ili negira sadržaj druge ili joj je suprotna po svome značenju. Nasuprot tome, samo ćemo uzgred spomenuti složenije sintaktičke tvorevine tj. razne vrste rečenica u kojima se javlja antonimija kao što su prvenstveno tzv. suprotne (adverzativne) rečenice (u arapskom vezane veznicima *wa*, *bal*, *lākin*) zatim neke rastavne (disjunktivne rečenice, vezane sa *am* i *au*) i najzad raznovrsne negativne rečenice (sa partikulama *lā*, *mā*, *lam*, *lan*, *in* itd.). O svim tim rečenicama govori se u svakoj arapskoj sintaksi, pa se nećemo na njima zadržavati.

Od svih spomenutih partikula ovdje ćemo se osvrnuti samo na određnu česticu »*lā*« koja se javlja, u novije vrijeme sve češće, u izvjesnim sintagmama koje po svojoj konstrukciji predstavljaju neki prelazni oblik između morfologije i sintakse. Ovo *lā* ima funkciju negiranja sadržaja (značenja) riječi uz koju stoji upravo kao što je u indoevropskim jezicima vrše izvjesni afiksi (kao što su, npr., u francuskom: *dis-*, *in-*, *mal-* itd.). Ono je samostalna riječ (kao što su bili nekad i ti afiksi), ali se ta samostalnost, izgovorno i semantički, u praksi više i ne osjeti te s pripadajućom riječi (imenicom, pridjevom) čini u tom pogledu novu zasebnu cjelinu. Evo nekoliko primjera takvih složenih imenica i pridjeva: *lā adriyyat* = agnosticizam, *lā dīniyyat* = bezbožnost, *lā sāmiyyat* = antisemitizam, *lā siyāsiyyat* = apolitičnost, *lā niẓām* = nered, *lā mubālāt* = nebriga, ravnodušnost, *lā markaziyyat* = decentralizacija; *lā iġtimā'iyy* = asocijalan, nedruštven, *lā sāmiyy* = antisemitski, *lā qānūniyy* = nezakonit, protuzakonit, *lā nihā'iyy* = beskrajan itd.

I neke druge sintaktičke konstrukcije mogu u određenim slučajevima poslužiti za izražavanje antonimije. U gornjim primjerima partikula *lā* stoji u odnosu koordinacije (paratakse) s pripadajućom riječi. Međutim, neke riječi s privativnom odn. negativnom snagom stoje međusobno u odnosu subordinacije (hipotakse) i to u sintaktičkoj konstrukciji koja se arapski naziva *idāfet* (= status constructus). To su na prvom mjestu riječi *ġair* i *'adīm* ('adam). Slično značenje mogu imati i sintagme s riječima *hālīn*, *qalīl* (*qillat*) i *sayyi'* (*sū'*), a nekada i riječ *ša'b*. Evo po nekoliko primjera za sve te riječi: *ġairu resmiyy(in)* = neslužben, *ġairu mašrū'* = protuzakonit, *ġairu muḥīd* = beskoristan, *ilā ġairi raġ'at* = u nepovrat, *fī ġairi-l-kulfat* = neusiljeno, *'alā ġairi 'ādat* = neuobičajeno; *'adīmu-l-iḥsās(i)* = ne-

²⁰ O takvim slučajevima vidjeti:

Al-Suyūṭī, *ibid.*, II, str. 125—127.

osjetljiv, 'adīmu-l-ḥaṭar = bezopasan, 'adīmu-l-ṭabaqāt = besklasni, 'adīmu-l-šakl = bezobličan, izobličan; 'adamu-l-i'tidā' = nenapadano, 'adamu-l-ḥuḍūr = odsutnost, 'adamu-l-riḍā = nezadovoljstvo; sayyi'u-l-ḥazz = nesretan, sayyi'u-l-tarbiyat = neodgojen; sū'u-l-baḥt = nesreća, sū'u-l-fahm = nerazumjevanje, sū'u-l-tafāhum = nespোরazum; ḥālin mina-l-ḍarar = neškodljiv, ḥālin mina-l-'amal = besposlen; qalīlu-l-iḥtibār = neiskusan, qalīlu-l-irtifā' = nizak, qalīlu-l-'aql = malouman, qalīlu-l-'umq = plitak; qillatu-l-ḥayā' = bestidnost, qillatu-l-ṣabr = nestrpljenje, qillatu-l-adab = neodgoj, qillatu-l-naum = nesaničica; ṣa'bu-l-iḥtimāl = nesnosan, nepodnošljiv, ṣa'bu-l-qirā'at = nečitljiv, ṣa'bu-l-qiyād = neposlušan, ṣa'bu-l-manāl = nedostizan, nedokučiv i tome slično.²¹

Kako se moglo zapaziti, većinu ovakvih izraza prevodili smo našim riječima složenim sa negativnom česticom ne- i sličnim prefiksima, ali nekoliko primjera prevedeno je našom zasebnom riječi suprotnog značenja (npr. odsutnost, nizak). Ima, međutim, i obratnih slučajeva, tj. da naše složenice negativnog značenja u arapskom prevodimo posebnim riječima, npr., neznanje = ḡahl prema znanje = 'ilm i sl. Konačno ima, možda, najviše primjera kada se antonimi (kako kod nas tako i u arapskom jeziku) izražavaju zasebnim riječima, tj. izvedenim iz samostalnih korjenova koji imaju međusobno suprotno značenje kao, npr., nūr = svjetlost nasuprot zulmat = tmina i tome slično.

Kada se antonimne riječi podudaraju po svome obliku te obrazuju rimu, a povežu se nekom česticom, onda se takva konstrukcija u arapskom naziva »muzāwaḡat«, ali pod taj termin spadaju i slučajevi kada dotične riječi po svome značenju i nisu antonimi. Ovdje će nas zanimati, naravno, samo primjeri u kojima su te riječi međusobno suprotnog značenja. Evo nekoliko primjera prema Brünnowu.

الْإِنْسَانُ قَبْلَ الْإِنْسَانِ (= sanfte Behandlung vor dem Antreiben);
جَدِّشْ مَرَّةً وَعَيْشْ مَرَّةً (= er nützt einmal und schadet das andere Mal);
أَعْطَاهُ عَيْضًا مِنْ قَيْضٍ (= he gave him little from much). Mnogi ovakvi izrazi služe za pojačavanje negacije ili i inače za izražavanje intenzifikacije; evo dva-tri primjera za to: مَا عِنْدَهُ عَيْضٌ وَلَا قَيْضٌ (= er hat weder wenig noch viel (d. h. gar nichts) oder es ist bei ihm weder Geben noch Verweigern); كَمْ يَبْقَى مِنْهُمْ كَيْبٌ وَلَا هَيْبٌ (= es blieb von ihnen übrig weder ein Held noch ein Feigling, d. h. Niemand); مَا اخْتَلَفَ السَّمَرُ وَالْقَمَرُ (= solange die dunkeln und mond hellen Nächte aufeinanderfolgen, d. h. nie).

Konstrukciji »muzāwaḡat« slična je konstrukcija »itbā«. To bi prema Brünnowu bili u prvom redu rimovani pridjevi bez ikakve

²¹ Sve ove i slične primjere pogledati u novijim arapskim rječnicima, npr.: H. Wehr, *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart*, Leipzig 1956., H. K. Bara-

nov, *Arabsko-russkii slovar'*, Moskva — 1957., *Modern Dictionary Arabic-English* by Elias A. Elias, Seventh edition, Cairo 1954 i dr.

partikule između njih i to obično kada drugi član nema u jeziku samostalnog značenja, tj. ne upotrebljava se van te konstrukcije. Međutim, nas će ovdje zanimati samo oni slučajevi u kojima drugi član sintagme ima samostalno značenje, ali opet samo onda kada je to značenje suprotno značenju prvoga člana sintagme kao što je u primjeru: *خَرَجَ وَوَجَّهَ* (= einer der viel aus- und eingeht), koji ima i slijedeće oblike: *خَرُوجٌ وَوَجْهٌ* - *خَرَجٌ وَوَجَّهٌ* - *خُرُوجٌ وَوَجْهٌ*; sličan je primjer i: *طَلَعَتْ وَوَجَّهَتْ* (= die sich einmal zeigt und ein anderes Mal sich verbirgt), a isto značenje ima i: *طَلَعَتْ حَيَاةً* itd.²²

I izvjesne prepozicionalne konstrukcije, iako prema Nöldekeu ne mogu doći u obzir kod pojave *taḏādd*, ipak spadaju u jedan od sintaktičkih načina izražavanja antonimije. Neki prijedlozi (prepozicije), naime, stojeći uz glagole, imenice ili pridjeve uvijek u izvjesnoj mjeri modificiraju njihovo osnovno značenje, a u određenim slučajevima mogu mu dati i sasvim suprotnu vrijednost. Prijedlozi prvobitno ukazuju na prostorne odnose, pojedini njihovi parovi najprije označavaju suprotan smještaj predmeta i dr. u prostoru, ali su takvi parovi figurativnom upotrebom dobili i apstraktnu prirodu te mogu označavati i razne druge odnose, pa nekada i odnos suprotnosti. Takvi najobičniji parovi prijedloga koji daju antonimnu vrijednost izrazima u kojima se javljaju u arapskom jeziku su:

وَوَقَّ - نَحَتْ; *وَأَمَامَ - وَرَاءَ*; *إِلَى - مِنْ*; *عَلَى - لِ*; *قَبْلَ - بَعْدَ* itd. te razni složeni prijedlozi obrazovani pomoću ovih i drugih prijedloga. Evo nekoliko primjera u kojima isti glagol upotrebom raznih prijedloga dobija nekad međusobno i antonimna značenja: *da'ā 'alā* = proklinjati, a *da'ā li* = blagosiljati; *raġiba fī* = žudjeti za, željeti nasuprot *raġiba 'an* = ne mariti za, ne voljeti; *bakā 'alā* = plakati za čim (tj. žaliti što je prošlo, odn. što se nije dogodilo), dok *bakā min* = plakati zbog čega (tj. biti ožalošćen zato što se nešto desilo) itd.²³

Pojava antonimije, kao jedan od najvažnijih semantičkih fenomena, a naravno i kao jedan od osnovnih načina našega mišljenja, ima svoju veliku primjenu u jeziku, a posebno pak u stilistici gdje dolaze u primjeni svi spomenuti, kao i drugi načini izražavanja antonimije (npr. u figuri »kontrast« i dr.) koji imaju i svoju posebnu emocionalnu vrijednost pri ispoljavanju osjećanja u nama samim ili izazivajući ih kod drugih ljudi. Mi smo se ovdje, međutim, ograničili na pojave koje susrećemo u leksici arapskog jezika, te nam nije bila namjera ulaziti i u pitanje javljanja antonimije u arapskoj stilistici što bi bio poseban i interesantan zadatak bilo za se ili u sklopu s pitanjem primjene i drugih semantičkih pojava na tome području jezika.

²² Ove i slične primjere kako za *itbā*: tako i za *muzāwaġat* vidjeti u djelu: *Das Kitābu-l-itbā'i wa-l-muzāwaġati des Abū Husain Ahmed Ibn Fāris Ibn Zakarīyā*, Nach einer Oxford'er Handschrift herausgegeben von R. Brünnow, Gieszen 1906.

²³ Ovaj posljednji primjer, kao i inače o značenjima i funkcijama prijedloga u arapskom jeziku vidjeti u radu: Dr. Šaćir Sikirić, *Sintaktičke funkcije arapskih prijedloga*, Prilozi za orijentalnu filologiju, III-IV, Sarajevo 1953, str. 553-574.

ON ANTONYMY IN ARABIC

In the introduction to the present paper the author limits the scope of his treatment of antonymy in Standard (literary) Arabic. He is primarily concerned with the simultaneous occurrence of opposite meanings in individual words, i. e. with the phenomenon known as »taḍādd« in Arabic semantics. However, other aspects of oppositions of lexical meaning (viewed, naturally, from the standpoint of semantics) are also dealt with, whereas only a few syntactic structures are discussed (such as prepositional structures as well as those known in Arabic by the terms »muzāwaḡat« and »itbā'«), without dwelling on the syntactic structure of the sentence and with only a casual reference to some stylistic devices connected with this phenomenon. The introductory part of the paper includes a brief discussion, too, of the concept of »opposition« itself and of cognate types for the (logical) category of »relation«.

Chapter (Part) I is an inquiry into the phenomenon of »taḍādd« which is presented as one of the aspects of antonymy particularly interesting and widespread in Arabic, though it is found in other languages too. Unlike some Arab grammarians, Th. Nöldeke and Dr. I. Anīs hold that the meaning of the concept of »ḍidd« should be taken in a very narrow sense, which would result in a considerable decrease of »aḍḍād« words in Arabic (thus, according to Anīs, there are only about 20 real »aḍḍād« words in Arabic, as opposed to over 400 listed by Ibn-al-Anbārī and approved of by G. Zaidān). At this point an attempt is made to account for the rise of the oppositions of meaning in such words.

Cases of dual nouns (»muṭannā«) are also pointed to for the possibility of opposite meanings and a number of examples of plural forms listed which exceptionally denote two opposite parts of the body, etc.

Considering the syntactic expression of antonymy in Standard Arabic and dealing, in this connexion, with negative and privative particles used to express so-called negative-contradictory opposition, the author dwells only on the particle »lā« as used to form compound nouns and adjectives, as well as on some other words of similar usage (ḡairu, 'adam, qalīl, sū', ḡālīn, ṣa' b, etc.).

Brief mention is then made of the structures »muzāwaḡat« and »itbā'« This is followed by a final reference to prepositional phrases which may develop antonymous meanings as a result of given pairs of prepositions being attached to the same verb (but also to the noun or adjective) of such phrases.

In conclusion the author points to the importance of research into the phenomenon of antonymy not only in the strictly linguistic field (e. g. in syntax and semantics) but also in stylistics and other disciplines related to language and thought, being, as C. Abel says, the »fundamental law of human thought and language«.